

KOVÁCS ISTVÁN

„Szolnok bevétele az eredmények kezdete”

Kemény Krisztián: A szolnoki ütközet

Az az adósság, amely az 1848/49-es szabadságharc egyes csatái, ütközetei történetének monografikus feldolgozását illeti, két évtizede gyors ütemben törlesztődik. Ezt bizonyítják többek között Hermann Róbertnek a csornai (1849. jún. 13.), az ihászi (jún. 27.) ütközeteket és a tápióbszkei (ápr. 4.) csatát feldolgozó könyvei, illetve a móri (1848. dec. 31.), az első szolnoki (1849. jan. 22.) és a ceglédi (jan. 25.) ütközetek lefolyását taglaló, külön akár vékonyabb kötetet kitevő tanulmányai, valamint Csikány Tamásnak a cibakházi híderért 1849 januárjában–márciusában folytatott harcokat, illetve a július 2-i komáromi csatát feldolgozó könyvei. A Hétfalusi Művelődési Társaság képviselőjében 2018-ban a Jónás András–Hochbauer Gyula–Kovács Lehel István szerzőhármast adott ki közös munkát a Tömösi-szoros 1849. június 19–20-i védelméről és későbbi emlékművének soráról. Tizenkét történésznek a szabadságharc legnagyobb lovasösszeecsapását, az orosz főhadserg Pest-Buda felé vonulását megzavaró július 20-i turai ütközetet taglaló tanulmányait összefoglaló kötet *„Verekedni utolsó emberig”* címen látott napvilágot.

A felsorolt dátumok és helységnevek csak csekély hányadát jelzik a szabadságharc összeecsapásainak, amelyek során 1849 nyaráig 160 000 honvéd küzdött az alkotmányvédő, majd függetlenségi harc zászlai alatt. E puszta számadat is értékelheteti a nemzet erőfeszítését. A már 1848 májusától fenyegető események hatására máról holnapra megszervezett honvédhadról írta a méltatlanul elfeledett költő, Tóth Kálmán, Bács megye egyik vadászászlóaljának főhadnagya *Előre!* című versében: „Csodálatos ifjú sereg, / Mely, nem tudni, hogyan támadt, / Napok szülték s mégis mintha / Szülte volna három század.” E „csodálatos ifjú sereg” összlétszáma, ha a már egy éve tartó küzdelem elesetteit és súlyos sebesültjeit is hozzászámítjuk, a kétszázezer főt is meghaladta. Katonáit fel kellett szerelni, egyenruhával, fegyverrel, élelemmel és a zsoldon kívül más javadalmaszásokkal ellátni. A sebesülteket gyógyítani, a rokkantakat segíteni, a hősi halottak családját támogatni kellett. Erre csak az a nemzet lehetett képes, amely kész volt az 1848 tavaszán kivívott radikális társadalmi-politikai változások eredményeinek védelmére, és bízott vezetőiben. A szabadságharcban tanúsított sokrétű „áldozatkészségre” emlékeznünk kell. Erre ösztökélhetnek bennünket a tartalommal feltöltött fentebbi dátumok és helységnevek is.

Az 1849. március 5-én vívott második szolnoki ütközetről a történész közép-nemzedéket képviselő Kemény Krisztián jelentetett meg mintaszerűen alapos monográfiát – több mint másfél évtizedes kutatómunkájának összegzéseként. A magyarországi főhadszíntér addigi legnagyobb győzelmének 175. évfordulója is indoka lehet, hogy a 2021-ben a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum gondozásában megjelent könyvet ismertette emlékezzünk az 1849. március 5-i szolnoki ütközetre, amelyet a honvéd hagyományőrök már évtizedek óta – mind nagyobb közösségi visszhangot kiváltva – ágyúdörgések közepette keltenek életre.

A történészek egy része a kápolnai csata után egy héttel kivívott győzelmet a vesztes téli háború reménykeltő lezárásaként értékeli, míg vannak, akik azt a

„dicsőséges tavaszi hadjárat” kezdetének tartják. A két értékelés közé Kossuth tesz elfogadható egyenlőségjelet: „Szolnok bevétele az eredmények kezdete.” Ez az osztrák sereget Magyarországról kiszorító áprilisi győzelmek ismeretében akkor is elfogadható, ha tudjuk, hogy a város bevétele után négy nappal, március 9-én a honvédc csapatok kiürítették Szolnokot, és a visszahúzódtak a Tisza mögé. (Igaz, a császáriak sem szállták meg újból a várost.) De akkor mi értelme volt elfoglalásának, a győzelemért hozott véráldozatnak?

E kérdésre Kemény Krisztián könyvéből olvasható ki a válasz. Az 1849. január 2-án Pesten tartott haditanácson született – egy héttel később Debrecenben megerősített – terv többek közt arról szólt, hogy a magyar erők koncentrációja céljából a bányai és bacska hadosztályokat felrendelik a Közép-Tisza vonalára. A magyar sereg fővezérévé kinevezett Henryk Dembiński által kidolgozott bonyolult haditerv szerint a Szolnok ellen indított támadással kellett volna erőket elvonni az osztrák főseregtől, amellyel ő Eger–Kápolna térségében tervezett döntő csatát vívni. Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy, a császári-királyi csapatok parancsnoka azonban keresztülhúzta számítását azzal, hogy február 26-án megtámadta az éppen összevonás előtt álló magyar hadosztályokat. A kétnapos összecsapás a magyar sereg vereségével végződött, amely azonban Poroszlónál rendezetten vissza tudott vonulni a Tisza mögé. Így a tiszafüredi magyar táborban a legnagyobb gondot a hadvezetés válsága okozta, amely a Klapka György ezredes vezette tisztek kezdeményezésére úgy oldódott meg, hogy Szemere Bertalan fő kormánybiztos leváltotta posztjáról Dembiński altábornagyot. Helyére átmenetileg (március 10-ig) Görgei Artúr tábornok került. Kossuth a változást tudomásul vette.

Eközben azonban változatlanul folytak az előkészületek a város birtokbavételére, amelyet Leopold Edler von Karger vezérőrnagy 4600 fős dandárja tartott megszállva. Kemény Krisztián nemcsak felsorolja a dandárba betagolt egységeket, hanem ismerteti is azok történeti múltját, érdemeit, magyarországi működését és jellemző erényeit – parancsnokaik addigi pályafutásával együtt. A felsorolt zászlóaljok, tüzérszolgálatok, lovasegységek közül kiemelkedik az 1688-ban alapított 3. (Ferenc József császár) dragonyosrezend, amely kitüntetésnek érezhette, hogy ezredtulajdonosa az ifjú császár, Ferenc József volt. Karger számíthatott még Franz Ottinger vezérőrnagy Abonyban állomásozó lovasdandárjára is, amely a 6. (Wallmoden), a 7. (Hardegg) vértesezredekéből és az 5. lovasütegből állt.

E reguláris alakulatokkal kellett megütközniük Vécsey Károly tábornok 6. (bacska) és Damjanich János tábornok 8. (bányai) hadosztályainak, amelyek addig „csak” a nem kis részben határőrökből álló hazai szerb felkelők és a Szerb Fejedelemség önkénteseivel, martalócaival harcoltak. E szerbek részéről vívott véres etnikai tisztogató háborúban a legnagyobb hírnévre Damjanich hadosztályának 3. (szegedi fehértollas) és 9. (kassai vörössipkás) zászlóalja tett szert. A 28. honvédszászlóaljon kívül egy régi – a 60. (Wasa) – gyalogezred 3. zászlóalja is a kötelekébe tartozott. Damjanichhoz csatlakozott az aradi ostromseregből kivált lengyel légio 1. zászlóalja és 1. ulánusezredének 1. százada is. (Ez utóbbinak a Ferenc József-dragonyosok ellen intézett aznapi bravúros rohama országos hírnevet szerez a lengyeleknek.) A támadásban részt vett Vécsey Károly hadosztálya mellett a vállalkozás támogatására erősítésül érkezett dandár az I. hadtestből Bátor-Sulcz Bódog alezredes vezetésével.

A Szolnok elfoglalására elvileg bevethető 14 400 főt számláló honvéderő határozott fölényben volt Karger Szolnokot megszálló 4600 fős dandárával szemben, akkor is, ha hozzáadjuk Franz Ottinger tábornok Abonyban állomásozó 1400 fős lovasdandárát és a közelből bevonható pár száz gyalogost. A magyar fél elő-

nyét az is növelte, hogy március 4-ről 5-re virradó éjszaka Damjanich hadosztályának sikerült Cibakházánál észrevétlenül átkelnie a Tiszán, és délről megközeleltie Szolnokot. Vécseynek a település túlparti hídfője elleni sikeres rohamával és városba nyomulásával támogatnia kellett a 8. hadosztály délről kibontakozó támadását. A két magyar tábornok egymásra várt a támadás megkezdésével, amely csak fél nyolckor következett be – Damjanich részéről. A meglepetés ezért elmaradt.

Damjanich hadosztályának rohama így is feltartóztathatatlanak bizonyult, s miután Vécsey – némi késéssel – átkelt a lerombolástól megmentett Tiszahídon, az ütközet végkifejletéhez nem fűződhetett kétség. A kérdés csak az volt, hogy sikerül-e teljesen megsemmisíteni a császári dandárt. Ettől az Abonyba küldött gőzmozdonnyal riadóztatott Ottinger 9 óra körül beérkező lovasdandára mentette meg a rövid idő alatt szétvert császári csapatokat.

Noha a győzelemnek akkor lett volna igazi jelentősége, ha a kápolnai csata előtt következik be, ki kell emelni, hogy a császári-királyi haderő a magyarországi hadszíntéren 1848 októbere óta ekkor szenvedte el addigi legnagyobb veszteségét: 560 ember holtakban, sebesültekben és foglyokban. (Összevetésül megemlíthető, hogy a kétnapos kápolnai csatában osztrák részről csak 360 ember „került fogyatékbába”). Ráadásul a súlyos vereség a kelleténél jobban megzavarta a Dembińskihez hasonlóan tétova Windisch-Grätz tábornagyot, mivel a főváros védelme céljából átmenetileg jelentős erőket csoportosított Cegléd–Kecskemét térségébe, s végleg lemondott arról, hogy Szolnokon át támadást intézzen Debrecen ellen.

A győzelem után a 6. és 8. hadosztály körében is parancsnoki válság alakult ki, ha nem is olyan súlyos, mint Tiszafüreden. Szolnokon Damjanich különbözőt össze Vécsey tábornokkal, sérelmezve, hogy az utóbbi magának tulajdonította a győzelem oroszánrészét. A Kemény Krisztián által közzétett dokumentumokból kiderül, hogy Vécsey jelentése korrekt volt, Damjanich sértődöttsége pedig alig indokolt. Figyelemre méltó az a hangnem, ahogyan a néhány napig ideiglenes fővezér, Görgei Artúr március 6-án Tiszafüreden kelt levelében megbékíteni törekszik Damjanichot: „Örvendeztessen meg minden igaz hazafit azzal a megnyugtató hírral, hogy Tábornok úr a haza iránti valódi érdemei öntudatában bizonyos személyes érzékenykedéseken nagy- és nemeslelkűen felül bírt emelkedni, és hogy a Vécsey tábornok úrral való személyes jó egyetértést helyreállította, melynek megzavartatása bennünket itten nagyon megszorított, minthogy, nem ok nélkül, attól tartunk, hogy az ily meghasonlás a legkárosabb kihatással lehet fegyvereink sikerére nézve.”

E „vezetői válság” végül azzal oldódott meg, hogy Damjanich János a 6. és 8. hadosztály összevonásából alakult III. hadtest parancsnoka lett, míg Vécsey Károlyt az aradi ostromsereg (V. hadtest) élére állította Kossuth.

Izgalmasak és tanulságosak a Kemény Krisztián által közzétett dokumentumok. Ezek egy részét a Karger-dandár egyes alparancsnokainak jelentései, illetve kitüntetési felterjesztések, indoklások alkotják. Az utóbbiak az egyéni teljesítmények kiemelésével mintha tompítani igyekeznének a vereség súlyosságát. Edmund von Standar alszázados, a cs. kir. 5. vadászszázalaj 1. századának parancsnoka 1849. március 14-én Kecskeméten kelt felterjesztésében már-már prózai sorokkal írt hőskölteményben indokolja meg katonái kitüntetését: „Thomas Swoboda, Jakob Horchled, Franz Adwarzka, Jozef Menschik, Philipp Hueber közlegények; a Károly-gyalogosok egy századosának, akinek már egy lött seb volt a fején, és több emberrel együtt egy csapat huszár körülvette, megmentették az életét azáltal, hogy ezekre sortüzet adtak; így azt a huszárt, aki éppen akkor

támadott, és pisztolyával a századosra tüzelt, leterítették, és több másikat megsebesítettek, ezáltal menekülésre kényszerítették őket. Továbbá a visszavonulás folytatása alatt ez a legénység utolért egy főtűzmester által kísért tarackfogatólást; utóbbi annyira fölbiztatta ezeket a vadászokat egy rájuk rohanó huszár csapat ellen, hogy eldördülő fegyvereik miatt három huszár a lováról holtan zuhant a földre, és a többi a segítségére siető dragonyosok kergették el.”

A felterjesztések szinte minden esetben eredménnyel jártak. Azt tanúsítják, hogy a császári hadvezetés a vereség ellenére sem feledkezett meg katonái egyéni helytállásáról. Ugyanez mondható el az Országos Honvédelmi Bizottmányról is. Kossuth a szolnoki győzelmet követően osztotta ki tábornokai között a frissen alapított Magyar Katonai Érdemrend II. osztályú kitüntetését, amit előbb Damjanich János, majd később Vécsey Károly is megkapott. Az Érdemrend III. osztályát hadtestparancsnoknak volt joga felterjeszteni. A kötetben közölt jelentések között olvasható Damjanich kitüntetési listája is. A huszonöt „feldíszített” tiszt, törzstiszt között öt lengyel található.

A naplók, visszaemlékezések közül az egyik legérdekesebb J. Landesmann beszámolója, aki a császári 3. sorgyalogezred 3. zászlóaljában szolgált tizedesként. A visszavonulás véres zűrzavarának érzékeltetése szerzőjének szépírói tehetségéről árulkodik: „Ez már nem visszavonulás volt, hanem egy iszonyatos menekülés megbocsájthatatlan zűrzavarban. Tüzérségünk vitéz ellenállása dacára a magyar lövegek egyre szűkebb körben tüzeltek körülöttünk, így az egész baloldalunkat fenyegették, nekünk jobbra pedig a Zagyva folyó volt, amely, mint mindig ebben az időszakban, erős sodrású folyamra duzzadt, mögöttünk és előttünk elenséges gyalogság, valamint huszárak.

A zűrzavart még inkább növelte, hogy az istállókból kihajtott ökrök, valamint a lomlovak megriadtak, kitépték magukat vezetőik kezéből, és közénk rohantak. A lovakat, amelyekre a század főzőüstjei, cipész- és szabószerszám-táskái voltak málházva, utóbbiak gyorsfutásukkal magukkal ragadták, és egy teljes gyalogos osztagot a földre döntöttek. Mager [örvezető] pedig, aki éppen egy huszárt támadott meg, az egyik ily módon elfutó, cipész-táskát hordozó [ló] elsodorta, és csak tíz lépéssel odébb tudott ismét talpra vergődni.

Nem csekély mértékben zavarta összetartásunkat lovasságunk működése, amely közepén rajtunk keresztül száguldott át. Annyira szét voltunk szórva, kergetve és szorítva, hogy már száznál több ember ugrott a vízbe, hogy azon átúszva magát megmentse. Ez a próbálkozás azonban egyedül nem sikerülhetett; az emberek izzadtak voltak, a víz viszont jéghideg és erős sodrású. Némelyeknek valóban sikerült a túlsópartot elérniük, ám őket a Püspökiből idesiető parasztok kaszákkal és vasvillákkal keresztüldöfték.”

Hogy a győztesek miként idézték fel az ütközet hangulatát, arra álljon elénk egy igazi szépíró, a lengyel zászlóaljban ekkor még őrmesterként szolgáló Zygmunt Miłkowski (Teodor Tomasz Jeź), aki hosszú életében közel száz hosszabb lélegzetű elbeszélést, regényt vetett papírra. Legfőbb műve az 1915-ben bekövetkezett halála után bő két évtizeddel kiadott *A bölcsőtől egy életen át* című visszaemlékezése, amelyben hosszú oldalakat szentelt a szolnoki ütközetnek. Leírásának minden bekezdése izgalmas: „Zászlóaljunk jobbszárnyából két szakaszt küldtek csatárláncba. Csatárláncba szakadoztunk, s e pillanatban mindkét részről megszólaltak az ágyúk. Sietve nyomultunk előre, előbb lefelé haladva, majd fölfelé kapaszkodva a szemközti fennsíkra. Felbukkanásunkkor kézfegyverek sortüze fogadott bennünket, amelyet az arcvonalba sorakozott osztrák hadsorok adtak le oly távolságból, hogy elleneink arcát jól láttuk. Fülünk megtelt go-

lyőfűttyögéssel, amely hasonlított a darázsúgáshoz. Puskánkat elsütve és megtöltve, majd ismét elsütve futottunk előre. Az osztrákok zászlóaljanként még egy sortűzzel köszöntöttek, mi »Hurrá« kiáltással válaszoltunk, és szuronyt szegezve rájuk vetettük magunkat.

Rohamunk mit sem ért volna, ha nyomunkban nem jönnek az új hadoszlopok. Az osztrák parancsnok láthatóan nem feltételezett rólunk ily elszántságot. Így elrendelte a mielőbbi visszavonulást. A gyalogság gyors léptekkel vonult vissza a városba, s a tüzérség is retirált. Bennünket megállítottak, míg Wysocki élére állt a harmadik zászlóaljnak, hogy megvesse lábát a városban.

E pillanatban Szolnok magasában álltunk, egy ároknál, amelyen út vezetett keresztül. Tőlünk balra két zászlóalj állt. Egyikük a mezőn emelkedő kunhalmon piros foltot formált. A veressipkások voltak.

Hamarosan megparancsolták, hogy nyomuljunk az erdő felé. A várost jobbra magunk mögött hagyva nyomultunk előre a szántóföldön, amelybe belesüppedt a lábunk. Összesen három zászlóalj nyomult így előre. Amikor a kunhalmot elhagytuk, hullani kezdtek mellettünk az ágyúgolyók, amelyek beleragadtak a puha talajba. Ott, ahonnan a lövedékek jöttek, kibontakozott a szemünk előtt a vértesekből és dragonyosokból álló osztrák lovasság csillámló vonala. Lassan haladtunk a ránk tüzelő ágyúk irányába. A kis erdő felől keleten előbukkant egy föld fölött lebegő pipacsmező. A látványt dzsidásaink zászlócskái keltették. [...] Az osztrák lovasság helyben várta őket. Parancsnokuk a század rohamát látva állítólag ezt mondta: Ezek vagy őrülte, vagy lengyelek...”

A bevezető tanulmánya, dokumentumai, visszaemlékezései révén izgalmas, olvasmányos kötetet gazdag illusztrációs anyag teszi teljessé.

